

TEMAT LEKCJI na 7.04: PRZYKŁADY ŁAMANIA PRAW CZŁOWIEKA

Część I poniższej lekcji znajduje się na stronie:

<https://epodreczniki.pl/a/naruszanie-praw-czlowieka/Dv2t4EAdq>

Jest rekomendowana przez MEN do zdalnego nauczania.

Niniejszy plik jest jej zapisem w postaci PDF dla osób, które nie zawsze mają dostęp do Internetu. Nie zawiera on części multimedialnej dostępnej tylko on-line.

Podręcznik strony 128-131.

Proszę wpisać do zeszytu poniższe punkty:

1. Przyczyny naruszeń praw człowieka
2. Kategorie naruszeń praw człowieka
 - a. Ludobójstwo
 - b. Dyskryminacja
 - c. Kara śmierci
 - d. Handel ludźmi
3. Naruszenia praw politycznych

Część I.

Dlaczego dochodzi do naruszeń praw człowieka?

Wiemy już, że **każdemu człowiekowi przysługują wolności i prawa**. Są one niezbywalne i nienaruszalne, wynikają z zasady poszanowania godności ludzkiej i jej ochronie służą. Katalog praw i wolności potwierdzony został w różnych dokumentach krajowych i międzynarodowych. Szacunek dla praw człowieka jest podstawą sprawiedliwości, pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Podmiotem ponoszącym szczególną odpowiedzialność za przestrzeganie praw człowieka jest państwo. W praktyce jednak wszystkie państwa, nawet te najdemokratyczniejsze, dopuszczają się naruszeń praw człowieka. Rzecz jasna, skala naruszeń praw i wolności w państwach demokratycznych jest dużo mniejsza niż w niedemokratycznych. Ponadto w państwach demokratycznych obywatele mogą w przypadku naruszenia praw i wolności domagać się ich realizacji. Są wyposażeni w odpowiednie instrumenty, które pomagają im ograniczyć naruszenia lub uzyskać odszkodowanie za doznane krzywdy. W państwie totalitarnym obywatel jest pozbawiony takich mechanizmów dochodzenia roszczeń.

Przykładowe instrumenty dochodzenia roszczeń w przypadku naruszenia praw człowieka:

- sprawne funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości z zachowaniem wszystkich elementów rzetelnego procesu sądowego,
- sprawne działanie policji,
- możliwość składania skarg do Rzecznika Praw Obywatelskich,
- możliwość składania skarg do instytucji międzynarodowych.

Najważniejsze przyczyny naruszeń praw człowieka:

- funkcjonowanie systemów totalitarnych i autorytarnych,
- konflikty zbrojne,
- dyskryminacja,
- rasizm,
- ksenofobia,
- brak szacunku dla drugiego człowieka.

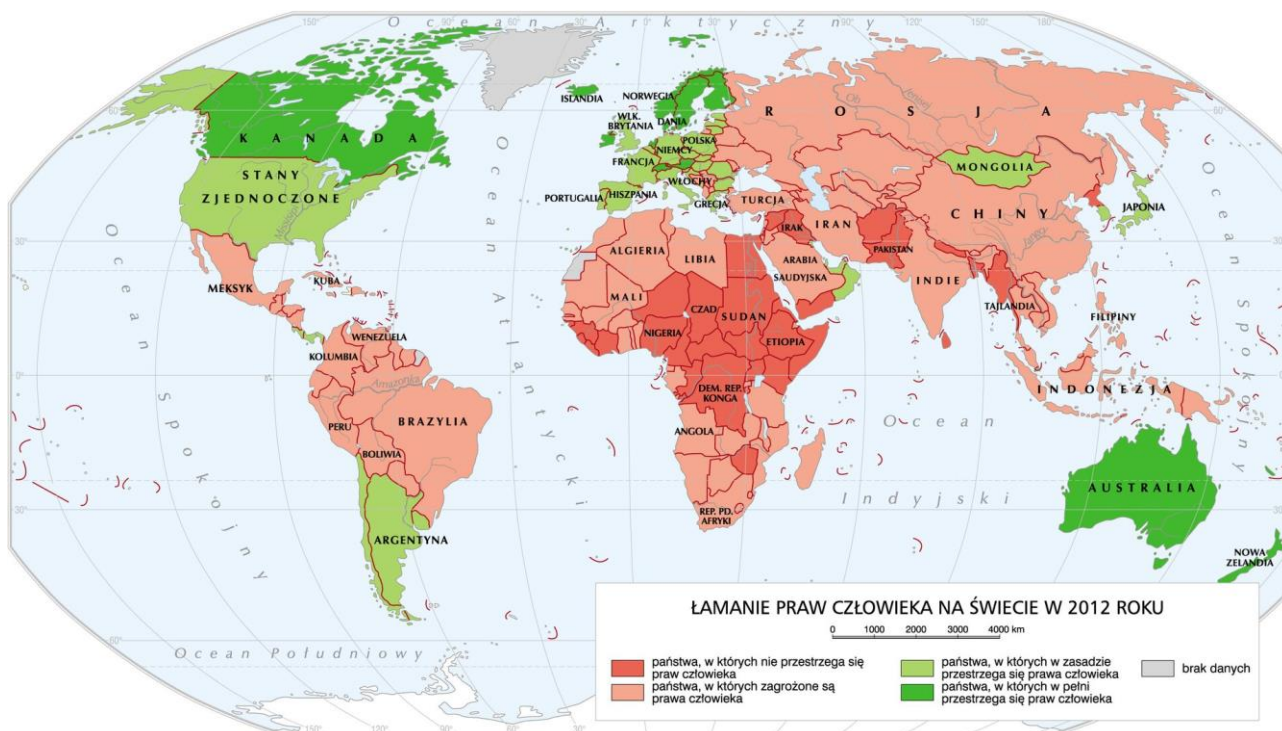
Przejawy naruszeń podstawowych praw i wolności są bardzo różne. Najniebezpieczniejsze są naruszenia praw człowieka na dużą skalę (tzw. masowe naruszenia praw człowieka) – ludobójstwa czy czystki etniczne, prześladowania mniejszości (narodowych, etnicznych, rasowych), zsyłania politycznych oponentów do obozów pracy.

Przykładowe typy naruszeń praw człowieka:

- ludobójstwo,
- czystki etniczne,
- prześladowania mniejszości,
- pozasądowe egzekucje,
- orzekanie i wykonywanie kary śmierci,
- „zaginięcia” osób,
- ograniczanie wolności: wypowiedzi, stowarzyszenia się, zgromadzeń,
- zatrzymania bez postawienia zarzutów lub wszczęcia postępowania sądowego,
- nierzetelne procesy sądowe,
- różne przejawy dyskryminacji,
- stosowanie tortur lub innych form poniżającego traktowania lub karania.

Ważne!

Musimy pamiętać, że każde, nawet indywidualne, naruszenie pojedynczego prawa lub wolności jest niezgodne z zasadą poszanowania godności ludzkiej i powinno być piętnowane.

Łamanie praw człowieka na świecie
 Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0

Kategorie naruszeń praw człowieka

Ludobójstwo

Podpisanie Konwencji ONZ w sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa 1948. Rafał Lemkin stoi pierwszy z prawej.
 Culturaldiplomacy, licencja: CC BY-SA 3.0[online], dostępny w internecie: wikimedia

Twórcą pojęcia ludobójstwa jest polski prawnik żydowskiego pochodzenia Rafał Lemkin. Użył on tego terminu w pracy naukowej *Rządy państw Osi w okupowanej Europie* wydanej w Stanach Zjednoczonych w 1944 roku. Rok później ludobójstwo zarzucono oskarżonym, którzy sądzeni byli przez norymberski Międzynarodowy Trybunał Wojskowy. ONZ przyjęła Konwencję o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa 9 grudnia 1948 roku. W niej po raz pierwszy ludobójstwo zostało zdefiniowane na gruncie prawa międzynarodowego. Za ludobójstwo uznano wszelkie czyny dokonane w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych bądź religijnych.

Czyny uważane za ludobójstwo:

- zabójstwo członków danej grupy;
- powodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;
- rozmyślne stworzenie członkom grupy warunków życia, obliczonych na ich całkowite lub częściowe zniszczenie fizyczne;
- stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie narodzin nowych członków w obrębie grupy;
- przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.

Pomnik ludobójstwa Ormian w Montrealu

Serouj , domena publiczna[online], dostępny w internecie: wikimedia

Zgodnie z konwencją karze podlega nie tylko popełnienie wymienionych czynów, lecz także zmowa w celu popełnienia ludobójstwa, bezpośrednie i publiczne podżeganie do jego popełnienia, usiłowanie popełnienia ludobójstwa i współdziałanie w nim. Ludobójstwo jest zbrodnią prawa międzynarodowego. Osoby odpowiedzialne za taką zbrodnię bez względu na

to, czy są osobami publicznymi czy prywatnymi i jaką pełnią funkcję, powinny być sądzone przed sądami krajowymi lub międzynarodowymi.

Przykłady ludobójstw

Przykłady ludobójstwa w XX w.	
rzeź Ormian w Turcji (1915-1918)	zginęło około 1,5 mln osób
eksterminacja Żydów przez nazistów (1939-1945)	zginęło około 6 mln osób
eksterminacja Tutsi przez Hutu w Rwandzie (1994)	zginęło ponad 800 tys. Rwandyjczyków, głównie Tutsi; szacuje się, że zgwałcono 150-250 tys. kobiet
masakra w Srebrenicy dokonana przez serbskie bojówki (1995)	zginęło w niej około 8 tys. muzułmańskich mężczyzn i chłopców
programy germanizacji dzieci (m.in. polskich) przez Niemcy podczas II wojny światowej	

Pomnik Pomordowanych Żydów Europy w Berlinie

k3cOoOsvp488hntF, domena publiczna[online], dostępny w internecie: pixabay.com

Nyamata Memorial Site w Rwandzie

Inisheer, licencja: CC BY-SA 3.0[online], dostępny w internecie: wikimedia

Za ludobójstwo niekiedy uważa się również wywołanie Wielkiego Głodu na Ukrainie, masakrę w Darfurze, masowe przesiedlenia grup narodowych i etnicznych w ZSRR (np. Tatarów, Czeczenów). Społeczność międzynarodowa stara się reagować na masowe naruszenia praw człowieka, w tym akty ludobójstwa. Trzeba jednak zauważyć, że często reakcje te są wybiórcze i opieszale. Za sukces należy uznać powołanie międzynarodowych sądów do sądenia oskarżanych o popełnienie najcięższych zbrodni międzynarodowych, w tym zbrodni ludobójstwa. Po II wojnie światowej utworzono Międzynarodowy Trybunał Wojskowy (tzw. trybunał norymberski) oraz Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu (tzw. trybunał tokijski). W 1998 roku powołano Międzynarodowy Trybunał Karny z siedzibą w Hadze, a nieco wcześniej Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (1993) oraz Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (1994).

Międzynarodowy Trybunał Karny (MTK) rozpoczął działalność 1 lipca 2002 roku. Jego siedziba znajduje się w Hadze. Polska przystąpiła do MTK 12 listopada 2001 roku. Kompetencja trybunału obejmuje cztery kategorie czynów: zbrodnie przeciwko ludzkości, ludobójstwo, zbrodnie wojenne (pogwałcenie konwencji genewskich) oraz agresję. Przedmiotem jego orzeczeń mogą być: eksterminacja ludności cywilnej, deportacje, czystki etniczne, stosowanie tortur, gwałtów, niewolnictwa, branie zakładników, mordowanie jeńców, stosowanie broni nadmiernie okrutnych. Jurysdykcja MTK ma charakter uzupełniający w stosunku do jurysdykcji krajowej. W praktyce oznacza to, że przestępcy mogą być sądeni przez tenże trybunał dopiero wtedy, gdy nie mogą być ukarani przez odpowiedni sąd krajowy. Efektywność MTK zmniejszają nałożone na niego ograniczenia (np. Rada Bezpieczeństwa ONZ może zawiesić sprawę przez niego prowadzoną), niechęć wielu państw do poddania się jego jurysdykcji (m.in. Rosji, Chin, Stanów Zjednoczonych, Izraela), brak konkretnych rozwiązań, kto ma aresztować i doprowadzać oskarżonych, oraz brak woli politycznej do współpracy z MTK niektórych państw.

Dyskryminacja

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO)
domena publiczna

Przez dyskryminację rozumiemy wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie osób czy grup ludzi wynikające z określonych przesłanek. Skutkiem dyskryminacji jest uniemożliwienie bądź ograniczenie możliwości korzystania przez wszystkich ludzi – na warunkach równości – ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności. Możemy uznać, że dyskryminacja to nieuzasadnione różnicowanie ludzi. Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, UNESCO) 15 grudnia 1960 roku definiuje dyskryminację jako „stawianie jakiegokolwiek osoby lub grupy osób w sytuacji niedającej się pogodzić z godnością człowieka”.

Wyróżniamy dwa rodzaje dyskryminacji:

- **dyskryminację bezpośrednią** – dana osoba jest traktowana mniej korzystnie niż inna osoba w takiej samej sytuacji;
- **dyskryminację pośrednią** – pozornie neutralne postanowienie, kryterium lub praktyka, które stawiają określone osoby w szczególnie niekorzystnej sytuacji w porównaniu z innymi.

Za dyskryminację nie uznaje się wprowadzenia przez państwo czasowych rozwiązań i środków prawnych dla osób ze względu na pochodzenie etniczne, religię, przekonania, orientację seksualną lub niepełnosprawność w celu zmniejszenia faktycznych nierówności, których doświadczają – tzw. dyskryminacja pozytywna.

Wszelkie przejawy dyskryminacji są naruszeniem praw człowieka, a skrajnym jej przejawem jest ludobójstwo.

Przesłanki dyskryminacji:

- rasa;
- płeć;
- język;
- religia;
- cechy genetyczne;
- majątek lub urodzenie;
- pochodzenie narodowe lub społeczne;
- przekonania polityczne i inne;
- kolor skóry;
- orientacja seksualna;
- niepełnosprawność;
- wiek;
- przynależność do mniejszości narodowej.

Segregacja rasowa - czarnoskóry mężczyzna pije wodę "tylko dla kolorowych"
Russell Lee, 1939, domena publiczna[online], dostępny w internecie: wikimedia

Przejawem dyskryminacji są **rasizm** i **ksenofobia**. Termin „rasizm” pochodzi od francuskiego *la race* (ród, grupa spokrewniona), a pojęcie „ksenofobia” wywodzi się od starogreckiego *ksenós* – obcy i *phóbos* – strach. Rasizm zakłada wyższość jednych grup nad innymi, ksenofobia zaś podkreśla niechęć do inności. Jako zjawiska społeczne bardzo często występują razem, wzajemnie z siebie wynikając. W praktyce rasizm prowadzi do uprzywilejowania w społeczeństwie jednych grup wobec innych. W przeszłości służył m.in. do uzasadniania segregacji rasowej.

Zjawisko dyskryminacji rasowej niezwykle trudno oszacować. Badania przeprowadzone przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (ang. *European Union Agency for Fundamental Rights*, FRA) wskazują na dużą skalę tego zjawiska nawet w Europie. Około 25% reprezentantów mniejszości narodowych lub emigrantów w krajach unijnych uznaje się za ofiary przestępstwa na tle rasowym (napaści, pogróżek lub dotkliwego nękania). Dla pozostałych kontynentów nie ma danych. Z doniesień organizacji pozarządowych wiemy jednak, że w wielu krajach występują poważne problemy związane z naruszaniem praw mniejszości.

Uznanie dyskryminacji za naruszenie praw człowieka skutkowało wprowadzeniem odpowiednich przepisów w prawie międzynarodowym i ustawodawstwach krajowych wielu państw. Zakaz dyskryminacji w prawie międzynarodowym potwierdzony został we wszystkich fundamentalnych dokumentach dotyczących praw osobistych i politycznych, w tym m.in. w Karcie Narodów Zjednoczonych (1945), Powszechnej deklaracji praw człowieka (1948), Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych (1966), Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (1950), Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej (2000) czy Afrykańskiej karcie praw człowieka i ludów (1981). Społeczność międzynarodowa wypracowała także wiele dokumentów dotyczących tylko i wyłącznie tego zagadnienia.

▶ Dokumenty uchwalone przez instytucje międzynarodowe w sprawie likwidacji dyskryminacji rasowej
Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z dnia 7 marca 1966 r.
Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu z dnia 30 listopada 1973 r.
Deklaracja w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach z dnia 25 listopada 1981 r.
Międzynarodowa konwencja przeciw apartheidowi w sporcie, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1985 r.
▶ Dokumenty uchwalone przez instytucje międzynarodowe w sprawie likwidacji dyskryminacji kobiet
▶ Dokumenty uchwalone przez instytucje międzynarodowe w sprawie mniejszości narodowych
▶ Dokumenty uchwalone przez instytucje międzynarodowe w sprawie zwalczania innych form dyskryminacji

[Regulacje przeciwdyskryminacyjne](#)

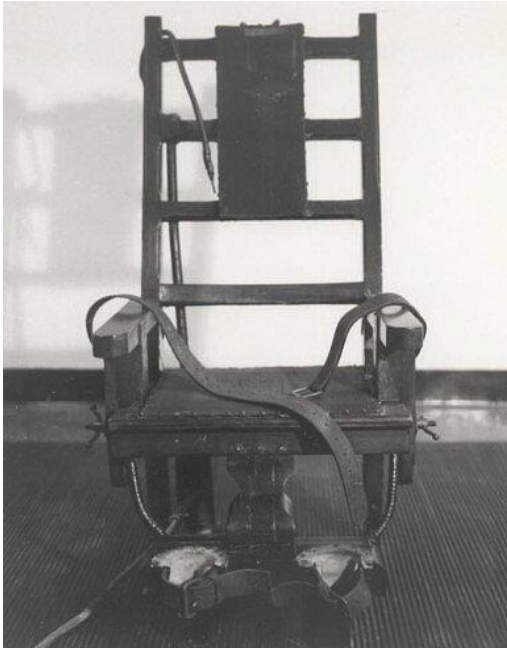
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W prawie polskim zakaz dyskryminacji możemy znaleźć w Konstytucji RP z 1997 roku, kodeksach pracy oraz karnym.

Kara śmierci

Ruch abolicjonistyczny, dążący do zniesienia kary śmierci jako sankcji za popełnione przestępstwa, uaktywnił się dopiero w latach 70. XX wieku. Szczególną rolę w znoszeniu kary śmierci odegrała działalność Amnesty International. Organizacja ta prowadziła kampanie i zwoływała konferencje oraz wystosowywała apele do ONZ mające na celu zniesienie kary śmierci we wszystkich państwach. Działania Amnesty International przyniosły skutek:

w prawie międzynarodowym pojawiły się dokumenty zakazujące orzekania i wykonywania kary śmierci.

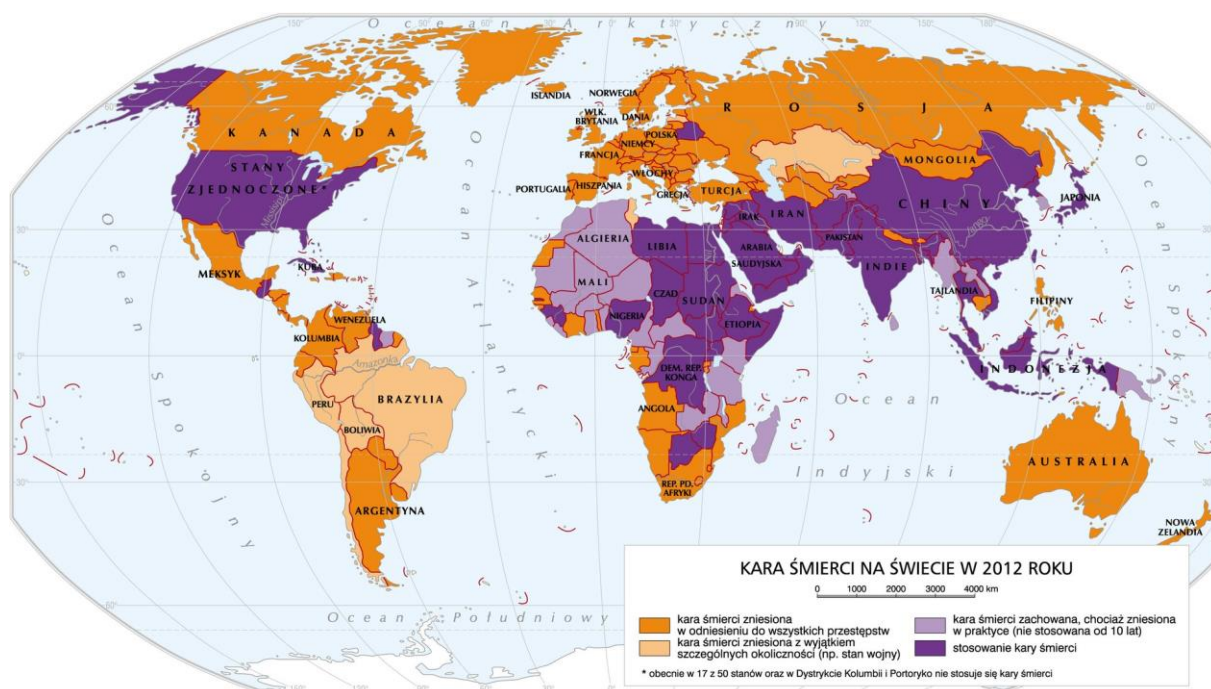

Krzeseł z więzienia Sing Sing w Ossining (stan Nowy Jork), jedno z najstraszniejszych (stracono na nim największą liczbę osób), licencja: CC 0

Dokumenty prawa międzynarodowego zakazujące orzekania i wykonywania kary śmierci:

- Drugi protokół dodatkowy do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 15 grudnia 1989 r.
- Protokół 6 do Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 28 kwietnia 1983 r.
- Protokół 13 do Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 3 maja 2002 r.
- Protokół o zniesieniu kary śmierci do Amerykańskiej konwencji praw człowieka z 8 kwietnia 1990 r.

W ciągu ostatnich kilku dekad wiele państw zaprzestało stosowania kary śmierci. Dla porównania: w 1977 roku tylko 16 państw nie stosowało kary śmierci, a obecnie 140 państw nie ma tego typu kary w prawodawstwie lub nie wykonuje jej w praktyce. Jak wynika z raportu Amnesty International „Wyroki śmierci i egzekucje w 2011 r.”, w celach śmierci w roku objętym raportem znajdowało się 18 750 osób, a co najmniej 676 osób w 20 krajach zostało straconych. Najwięcej egzekucji wykonano w Chinach, Iraku, Iranie, Korei Północnej, Arabii Saudyjskiej, Somalii, Stanach Zjednoczonych i Jemenie. W niektórych krajach kara śmierci nie jest wymierzana za najcięższe zbrodnie pospolite, lecz obowiązuje jako sankcja za przestępstwa o charakterze politycznym, religijnym, gospodarczym lub jest orzekana za dobrowolne, pozamałżeńskie stosunki seksualne. Na przykład w Sudanie i Iranie za cudzołóstwo sądy wymierzają karę śmierci przez ukamienowanie. W Arabii Saudyjskiej kara śmierci może zostać wymierzona za stosowanie czarów, a w Republice Kongo za handel ludzkimi kośćmi. W kilku krajach kara śmierci jest wymierzana za przestępstwa narkotykowe (np. Chiny, Tajlandia, Iran, Arabia Saudyjska). W Europie jedynym krajem, w którym stosuje się karę śmierci, jest Białoruś.

Kara śmierci na świecie

Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0

Handel ludźmi

Handel ludźmi obejmuje różne formy wykorzystywania, w tym m.in. wykorzystywanie seksualne, wyzysk w pracy, pracę przymusową, domowe niewolnictwo i inne formy eksploatacji, w tym usuwanie i sprzedaż organów oraz pornografię dziecięcą. **Handel ludźmi stanowi naruszenie fundamentalnych praw i wolności potwierdzonych w wielu umowach międzynarodowych oraz ustawodawstwach krajowych.**

Mimo wielu działań utrudniających handel ludźmi zjawisko to nie znika, a wręcz przybiera na sile. Zjawisko handlu ludźmi jest ściśle powiązane ze zjawiskiem nielegalnej imigracji. Ofiary handlu ludźmi są bite, wykorzystywane seksualnie, przetrzymywane w niewoli, uzależniane od narkotyków, zastraszane. Skala zjawiska handlu ludźmi jest niezwykle trudna do oszacowania. Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji (ang. *International Organization for Migration*, IOM) szacuje, że liczba osób, które padły ofiarą handlu ludźmi, wliczając ofiary pełnoletnie i dzieci, utrzymuje się na wysokim poziomie około 12,3 mln osób. Oznacza to, że prawie 2 osoby na 1000 padają ofiarą handlu ludźmi. Dane przedstawione przez Fundację Pomocy Kobietom „EuroHelp” wskazują, że obecnie 27 mln osób na świecie jest niewolnikami, a dziennie 2000 kobiet i dzieci w wieku powyżej 4 lat jest sprzedawanych, by świadczyć usługi seksualne. Australijska organizacja pozarządowa Walk Free w 2013 roku szacowała liczbę współczesnych niewolników na około 30 mln. Najwięcej zniewolonych osób, zgodnie z danymi przedstawionymi w pierwszym Globalnym Indeksie Niewolnictwa, żyje na kontynencie azjatyckim. Tylko w Indiach około 14 mln osób świadczy pracę niewolniczą na rzecz innych, co jest konsekwencją zjawiska dziedziczenia długu. Najbardziej zniewolonym państwem jest niewątpliwie Mauretania, w której na 4 mln mieszkańców aż 140–160 tys. stanowią osoby wykonujące pracę pod przymusem.

Szacuje się, że w całej Unii Europejskiej jest ponad 880 tys. osób pracujących w niewolniczych warunkach, a co czwarta z nich jest zmuszana do świadczenia usług seksualnych.

Naruszenia praw politycznych

Poglądy polityczne należą do częstych przesłanek naruszania podstawowych praw i wolności. Opozycjoniści polityczni w wielu krajach giną w pozasądowych egzekucjach, są torturowani, „znikają”, są przetrzymywani bez wyroków sądowych. Oponentów politycznych zwalczą się w Federacji Rosyjskiej, na Kubie, w Chinach, Turcji czy Egipcie. W Algierii, Indonezji, Libii, Mauretanii, Mali, Pakistanie, Syrii czy na Sri Lance każdego dnia ludzie giną bez wieści. Do masowych naruszeń praw człowieka dochodzi głównie w systemach autorytarnych i totalitarnych, np. w okresie reżimu Pol Pota w Kambodży w drugiej połowie lat 70. XX wieku wymordowano około 2,5–3 mln osób. W wielu krajach dochodzi także do prześladowań obrońców praw człowieka oraz morderstw dokonywanych przez siły paramilitarne i zbrojne ugrupowania (np. w Kolumbii). Organizacje pozarządowe szacują, że w ponad 40 krajach uzbrojone ugrupowania dokonują zabójstw i porwań osób cywilnych. W około 140 krajach potwierdzono stosowanie tortur oraz innych form nieludzkiego, poniżającego traktowania bądź karania. Dziesiątki tysięcy ofiar pochłaniają też międzynarodowe i wewnętrzne konflikty zbrojne. Tybet czy Czeczenia to przykładowe rejony naruszeń praw człowieka na bardzo dużą skalę.

Replika zniszczonego w 1989 przez komunistów pomnika we Wrocławiu poświęconego masakrze na placu Tian'anmen z 4 czerwca 1989. Autor repliki: Marek Stanielewicz. Autorzy oryginału: Igor Wójcik, Joanna Czarnecka

domena publiczna[online], dostępny w internecie: wikimedia

Podsumowanie

Mimo starań i licznych mechanizmów monitorujących przestrzeganie praw człowieka w wielu zakątkach świata dochodzi do naruszeń praw człowieka i to na dużą skalę. Chiny, Rosja,

Pakistan, Arabia Saudyjska, Białoruś – to tylko nieliczne przykłady z dużego grona państw naruszających podstawowe prawa i wolności. Według organizacji monitorujących przestrzeganie praw człowieka na świecie dużo częściej łamanie praw i wolności dopuszczają się państwa totalitarne i autorytarne. Wśród przyczyn łamania praw człowieka można wymienić sytuacje konfliktów zbrojnych, postawy rasistowskie i ksenofobiczne. Najniebezpieczniejsze są naruszenia praw człowieka na dużą skalę w postaci ludobójstwa czy czystek etnicznych, prześladowań mniejszości (narodowych, etnicznych, rasowych), zsyłania politycznych oponentów do obozów pracy oraz handel ludźmi.

Część II

<https://natemat.pl/148405,polak-glosno-protestowal-przeciw-zbrodni-w-srebrenicy-ale-w-onz-robili-swoje-nie-bede-ksiegowym>

Tadeusz Mazowiecki był sprawozdawcą ONZ do spraw przestrzegania praw człowieka w Bośni i Hercegowinie, jednak po masakrze w Srebrenicy, na znak protestu, zrezygnował ze swojej funkcji.

Praca domowa (trzeba się zapoznać, przeczytać – NIE PISAĆ):

1. Zapoznaj się ze stroną internetową i działaniami Stowarzyszenia „Nigdy więcej”
2. Znajdź informacje na stronie internetowej organizacji La Strada – Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu, jakie działania przed wyjazdem za granicę należy podjąć, aby nie stać się ofiarą handlu ludźmi.

Polecam do obejrzenia:

- a. https://www.youtube.com/watch?time_continue=92&v=YfaJhZ_3Lhg&feature=emb_logo
- b. https://amnesty.org.pl/ai_reports/